

Türkiye’de demokrasi tartışmalarının düşünsel arka plânı: 1945-1950

Fahriye Üstüner

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, 06531 Ankara

Özet

Bu çalışmada, Türkiye’de ‘demokrasiye geçiş’ dönemi olarak kabul edilen 1945-50 arasında ‘demokrasi’ kavramının anlamlandırılışı tartışılmaktadır. Demokrasi kavramı üstüne Türkiye’deki tartışma Batı deneyiminin teorik ve pratik birikiminden büyük ölçüde etkilenmiş olmasına rağmen, bu dönemde demokrasi anlayışının eklektik olduğu görülmektedir. Demokrasi kavramının Batı’daki gelişiminin analizi, ‘demokrasi’nin ‘ideal bir son nokta’ olarak kavranmasını olanaksızlaştırmaktadır; tarih boyunca bu kavram zamana ve mekâna bağlı olarak değişime uğramıştır. Buna rağmen, Türkiye’de demokrasi tartışması, ‘demokrasi’nin’ evrensel - ideal bir model olarak değerlendirilmesi yönündedir. Bu dönemdeki demokrasi tartışmasının analizi, ‘demokrasi’nin mevcut Cumhuriyet rejiminin temel değerlerine ve ilkelerine bağlı kalarak, Batı tipi liberal demokrasinin kurumlarının yerleşmesi konusunda uzlaşmanın olduğunu göstermiştir. Türkiye’de demokrasinin gelişmesi için liberal demokratik kurum ve mekanizmaların gerekli olduğu savunulurken, bunun temelini liberal bireyci anlayış oluşturmamıştır. Tartışmalarda ortaya çıkan demokrasinin çeşitli tanımları ve kavramsallaştırılmasındaki farklar büyük ölçüde tartışanların siyasi konumlarıyla ve taraflar arasındaki siyasi iktidar mücadelesi ile ilgilidir.

1. Giriş

“Bir kelime, bugün demokrasi kelimesinde olduğu gibi, bu kadar evrensel bir kudsiyetle onurlandırılıp, kendisinden ifade etmesi beklenen her şeyi ifade ederse, hâlâ bu kelime bir şey ifade ediyor mu diye kendime sormaya başlıyorum”¹

Demokrasi hem bir kavram, hem de siyasal pratik olarak yüz yıllardır düşünürlerin ilgi odağı olmuştur. Ancak tarihin(in) hiç bir döneminde, bugün olduğu gibi idealleştirilmemiştir. Siyasal düşünce tarihine bakıldığında, demokrasi karşıtı görüşler ve yaklaşımlar görmek mümkündür. Hem Batı’da, hem de ülkemizde ‘demokrasi’nin eleştirildiği veya alternatiflerinin tercih edildiği dönemler olmuştur. Fakat, özellikle son yıllarda ‘demokrasi’ hemen herkesçe en iyi yönetim biçimi ve toplum modeli olarak değerlendirilmiş ve ‘erişilmesi’ tüm toplumlar için ortak bir amaç olarak benimsenmiştir. 1980’lerin sonunda sistemler arasındaki ‘duvarlar’ın yıkılmasının ardından, ‘demokrasi’ ideolojiler üstü bir nitelik almış gibi görünmektedir. Özellikle ülkemizdeki tartışmalar, kimi zaman demokrasi kavramının bir anlamda ‘içinin boşaltılmasına’ neden

¹ T. S. Eliot’tan aktaran İnsel (1990:174).

olmaktadır; ortak bir hedef olarak ‘demokrasi’ üzerinde uzlaşmış ve herkesin üzerinde anlaştığı tek bir demokrasi tanımı ve pratiği varmış gibi algılanan bir siyasal ortam (ve böyle bir ortama yönelik talepler) oluşmaktadır. Siyasal yelpazede ‘sağ’, ‘sol’, ‘liberal’, ‘siyasal İslâm’ v.b. hemen her tür siyasal görüş, ‘demokrasi’ talep etmekte ve güncel siyasal gelişmeler ‘demokrasi’ bağlamında değerlendirilmekte ve yorumlanmaktadır.

Oysa, tek bir demokrasi tanımı ve pratiğinden söz etmek oldukça güçtür. Bu sav, hem kavramın tarihsel bir analiziyle, hem de günümüzde Batı ülkelerindeki demokrasi üzerine tartışmaların ‘liberal demokrasi’, ‘radikal demokrasi’, ‘müzakereci demokrasi’ (deliberative democracy), ‘çatışmacı demokrasi’ (agonistic democracy), ‘feminist demokrasi’, ‘sosyalist demokrasi’ gibi birbirinden farklı başlıklar altında sürmesiyle desteklenebilir. Böyle bir ortamda kavram karışıklığını engellemek için hangi demokrasi anlayışından söz edildiğinin baştan açıklanması önem kazanmaktadır. Bu yapılmadan sürdürülecek bir tartışma, Türkiye’nin siyasal kültüründe yaygın olarak gözlemlenen demokrasinin varlığı-yokluğu ikiliğine hapsolarak hem demokrasi kavramının anlamını daraltacak, hem de kavram olarak durağanlaştıracaktır. Evrensel ve tek tip bir demokrasi anlayışı üzerine kurulu böyle bir bakış, kavramın dinamik bir süreç olarak tanımlanması gerektiğini, zamana ve mekâna bağlı olarak değişime uğradığını yadsımış olacaktır.

Tek bir demokrasi anlayışının olmadığı savunulması, farklı demokrasi tanımlamalarının ortak yönlerinin ve ilkelerinin olamayacağı anlamına gelmemelidir. Bu ortak yönlerin ve özgünlüklerin saptanması, konu üzerinde tartışmaların netlik kazanmasına yardımcı olacaktır. Evrensel öğelerin saptanarak, toplumların özgün koşullarıyla birlikte değerlendirilmesi, evrensel olanın ‘baskıcı ve dayatmacı’ özelliğini azaltacak ve bunun yanında yerel ve özgün olanın kendi içine kapalı yapısını kırıp karşılıklı etkileşim yoluyla bir senteze varılmasını kolaylaştıracaktır. Nitekim son yıllarda, öncelikle Batı’da olmak üzere, ortaya çıkan farklılık/kimlik siyaseti, ‘farklılıklar’ın ve farklı kimliklerin temsil sorunlarına dikkat çekmiş ve Batı liberal demokrasilerinin bu konudaki yetersizliklerinin aşılması yönünde kuramsal ve pratiğe yönelik çabalar gelişmiştir. Türkiye de bu gelişmelerden etkilenmiş ve benzer tartışmalar gündeme gelmiştir. Bu tartışmalar demokrasi bağlamında gelişirken, rejim tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Özellikle Kürt ve İslâm kimlikleri var olan siyasal rejim içinde, kendilerine meşru ve yasal alan bulma çabalarını “demokrasinin gereği” olarak ortaya

koymaktadırlar.² Bu mücadeleler demokrasi tartışmalarını doğrudan etkilemekte ve farklı demokrasi anlayışları ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye’de sürmekte olan güncel demokrasi tartışmalarına, demokrasi pratiğinin başlangıç yılları olarak kabul edilen çok partili sisteme geçiş dönemini (1946-50) inceleyerek katkıda bulunmayı ve bu bağlamda zaman içindeki değişimin ve sürekliliğin boyutlarının belirlenebilmesine yardımcı olmayı hedeflemektedir. Bu çalışmadaki veriler, 1945 ve 1950 yılları arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarının incelenmesine ve yine aynı yıllarda Türkiye’de yayınlanan bazı gazetelerin (*Cumhuriyet, Tan, Vatan, Ulus*’un) taranmasıyla elde edilmiştir. Böylece bu araştırmanın görgül verilerini Meclis tutanakları ve basın oluşturmaktadır. Çalışmada, demokrasi tartışmalarında yer alan tarafların demokrasi kavramını anlamlandırmaları, talepleri ve beklentileri saptanmaya çalışılmış ve bunların kuramsal temelleri özellikle Batı’da egemen olan kuramsal çerçeve ekseninde araştırılıp yorumlanmıştır. Böylece tartışma taraflarının demokrasiye ilişkin temel tez ve düşüncelerinin mevcut demokrasi kuram ve yaklaşımlarıyla ilişkisi incelenerek, Türkiye’deki tartışmaların ‘özgün’ boyutları aranırken, Batı düşünsel birikimi ile ilişkisi de değerlendirilmeye çalışılmıştır. Diğer bir deyişle, Türkiye’de o dönemde egemen olan demokrasi anlayışının Batı’nın siyasal sistem ve demokrasi kuramıyla eklenme biçimleri ve özgüllükleri saptanmaya çalışılmıştır.

Bilindiği gibi Türkiye’de çok partili döneme geçiş, II. Dünya Savaşının bitmesinin ardından gerçekleşmiştir. Bu nedenle bu dönem uluslar arası boyutta da önemlidir; savaş sonrası birçok ülkede rejim değişikliği yaşanırken, var olan sistemlerini koruyan ülkeler de sistemlerini yeniden değerlendirmişlerdir. Bu durum demokrasi tanımlarını ve kavramsallaştırmasını da etkilemiştir. Demokrasi kuramlarının Batı’daki gelişimine baktığımızda, farklı dönemlerde farklı kavramsallaştırmaların öne çıktığını görmekteyiz. Demokrasi kavramsallaştırmasının temelde iki farklı bakış açısı etrafında geliştiği görülmektedir. Bunlardan birincisi demokrasiyi sadece bir yönetim biçimi olarak algılar. Bu anlamda pratiğe yöneliktir; temel kurum ve kuralları saptayarak prosedürlere göre işleyen bir yönetim amaçlar. İkincisi ise, daha geniş anlamda, idealleştirilen bazı değerlere dayanan bir toplum modeli geliştirir. Türkiye’deki tartışmaları değerlendirebilmek açısından demokrasi anlayışlarını genel olarak modern demokrasi -ki bu batılı liberal demokrasi anlayışına karşılık gelmektedir- ve modern zamanlar öncesi demokrasi -bu anlayış daha çok Cumhuriyet anlayışını ve aktif yurttaş anlayışını içermektedir- olarak ayrıştırmak mümkündür. Bu iki

² Bu kimlikler siyasal arenaya yeni katılmış değillerdir; ancak, bugünkü mücadele tarzları ötekilerden farklı görünmektedir. Bu farkın önemli bir yönü söylem olarak mücadelelerini demokrasi ile ilişkilendirmeleridir.

farklı demokrasi anlayışlarındaki özgürlük, eşitlik, halk egemenliği ve siyaset kavramsallaştırmaları da birbirinden farklıdır. Bu yazıda ilk olarak, demokrasi kuramları kısaca irdelenerek bu farklar ortaya konmaya çalışılacak, daha sonra Türkiye’deki demokrasi tartışmaları bu bağlamda değerlendirilecektir.

2. Demokrasi kuramlarına tarihsel kısa bir bakış

Demokrasi kavramının ‘doğum yeri’ olarak kabul edilen eski Yunan’da demokrasi sadece bir yönetim biçimiydi; üstelik, dönemin ünlü düşünürlerinin (Plato, 1975; Aristoteles, 1975) vurguladığı gibi, ideal olmaktan uzak, önemli sorunları ve dezavantajları olan bir yönetim biçimiydi. Bu yönetim biçimi, ‘işin ehli ve yetkin olmayanların yönetime gelmeleri’ne olanak verdiği gibi, içerdiği ‘eşitlik’ ve özgürlük’ anlayışları nedeniyle bu düşünürlerin eleştirilerine hedef olmuştur. Yurttaş olmayı hak etmiş olanlar temelinde bir eşitlik yetkin olanı yetkin olmayandan ayırmayı olanaksızlaştırırken, özgürlük de kişisel tercihleri öne çıkarıp, toplumsal görev ve sorumlulukların yerine getirilmesini engelleyici olmaktadır. Çünkü bu düşünürlere göre, kamusal işler, bireysel her türlü hak ve çıkarların üstünde olmalıydı. Demokrasi sadece bir yönetim biçimi olarak tanımlanmasına rağmen, Eski Yunan’da demokrasi deneyimi yurttaş olmayı hak etmiş olanların doğrudan katılımına dayanmaktaydı. Çünkü siyaset, geniş bir anlamda, yurttaşların kolektif eylemiyle gerçekleşen ve ortak yararı esas alan bir faaliyet olarak tanımlanmaktaydı.

Zaman içinde “yurttaşın” tanrı-kral-kilise üçlüsünün kulu olduğu, tebaaya dönüştüğü ortaçağda, demokrasi kavramına referans, hem felsefi hem de pratik olarak ortadan kalkmıştır. Kapitalizmle birlikte birey kavramı önem kazanır ve bireyin yaşamı, özgürlükleri ve mülkiyeti öncelikle merkezî otoriteye karşı güvence altına alınmaya çalışılırken, demokrasi kavramı, önce düşünsel düzeyde, daha sonra da kurumsal düzenlemeler düzeyinde yeniden ortaya çıkmıştır. Liberal devlet ve demokrasi anlayışı burjuvazinin eski döneme ve onun güçlerine, özellikle de mutlakiyetçi devlete karşı verdiği mücadele (burjuva devrimleri) sonucu oluşmaya başlamıştır. Bu anlamda dile getirilen temel talepler bir önceki sistemde bulunmayan ‘özgürlük’, ‘eşitlik’, ‘adalet’ ve ‘katılım’dır. Kuramsal olarak devletin oluşumu, “toplumsal sözleşme” anlayışı ile bireylerin onayına dayanmaktadır ve devlete atfedilen rol, her bireyin doğuştan sahip olduğu hakları güvence altına almaktır (toplumsal sözleşmeciler: Hobbes, 1974, Locke, 1963). Böylece siyasal -ve ekonomik- liberalizmi sağlayacak en etkili yol ve biçim aranırken liberal-demokrasinin temel ilkeleri de oluşmaya başlamıştır.³ Bu anlayışın

³ Bu çalışmada sadece liberal demokrasinin tarihsel gelişimi özetlenmiştir. Bunun nedeni, ilgili dönemde Türkiye’de “Batı tipi demokrasi”nin hedeflenmiş olmasıdır. Sosyalist

temelinde, serbest piyasa toplumunda çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışan özgür, rasyonel birey anlayışı bulunur. Pazar ilişkilerine dayalı toplumda bireyin kişisel çıkarlarını gerçekleştirmesine ne toplumca ne de devletçe engel olmayacak bir toplumsal ve yönetsel düzenleme başlıca amaçtır. Bu liberal anlayış 19. yüzyılda faydacı düşünürler tarafından somut kurumsal güvencelerle desteklenmiştir. Böylece yönetsel düzenleme hükümet tarafından, kamu yararı da gözetilerek gerçekleştirilirken demokrasi ilkelerini oluşturan bir süreç de ortaya çıkmaktadır. Bu düşünceye -genel olarak liberalizme- göre, ortak yarar tek tek bireylerin çıkarının toplamıdır; bu anlamda en çok sayıdaki bireyin, en büyük mutluluğu devlet tarafından gözetilmelidir. Bu düşünürlerce devlet otoritesi kuramsal olarak hem sınırlandırılmış, hem de meşrulaştırılmıştır. Düşünce, söz, vicdan ve örgütlenme özgürlüğü, gizli oy ve genel oy hakkı, çok parti ve özgür rekabetlerinin yasalarla güvence altına alınması bu kaygıların sonucu olarak öne sürülmüştür (James Mill, 1955 ve Jeremy Bentham, 1951). Faydacılar tarafından geliştirilen bu kurumsal önlemlerle liberal demokrasi pratiği gelişmeye başlamış;⁴ soyut toplumsal sözleşme anlayışından somut kurumsal düzenlemelere doğru yönelinmiştir. C.B. MacPherson faydacı anlayışın yukarıda sözü edilen önermelerini, 'liberalizmin demokratikleştirilmesi' olarak tanımlamaktadır. Hobbes ve özellikle Locke tarafından sözleşme temelinde kurulan liberal devlet daha sonra liberal kuram içinde demokratik bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Locke'daki çoğunluk ilkesi bu anlayışta "en çok sayıdaki insanın en büyük mutluluğu" olarak devam etmiştir. Hem toplumsal sözleşmecilerde, hem de faydacılarda devletin meşruluğunun kaynağı halkın onayı olduğu için 'halkın yönetimi' anlayışı bu dönemde liberal kuramda yer almıştır.

Türkiye'deki tartışmalar açısından J. J. Rousseau'nun demokrasi anlayışı özel bir öneme sahiptir. Rousseau'nun 'halk egemenliği' kavramı Türkiye'deki demokrasi tartışmalarında demokrasinin temel referansı olmuştur. Rousseau da toplumsal sözleşme kuramından hareket etmekle birlikte, "genel irade" kavramıyla farklı bir toplum ve siyaset modeli ortaya koymuştur. Rousseau'nun toplum modeli liberal modelden (hem sözleşmeciler, hem de faydacılardan) tamamen farklıdır. Rousseau'ya göre, toplum yararı liberallerin savunduğunun aksine, tek tek bireylerin yararının bir araya gelmesi ile oluşmaz; bunların toplamından daha farklıdır ve 'genel irade' ile sağlanır. Rousseau'nun demokrasi anlayışında

düşüncede yazarların da yer aldığı *Tan* gibi bir gazete bile, dönemin özelliğinden, öncelikle batı tipi demokrasinin kurulmasının gerekliliğini vurgulamıştır.

⁴ Held (1983: 16-17; 1987: 68-69), faydacı düşünürleri, genel oy hakkını savunmuş olmalarına rağmen, kadınlar ve işçi sınıfı için oy hakkı önermemiş olmaları ve 'demokratik' düzenlemeleri hükümetin etkin yönetimi için bir araç olarak öne sürerek demokrasiyi kendi içinde bir amaç olarak görmemeleri nedeniyle "gönülsüz demokratlar" olarak nitelemektedir. 'Toplumsal sözleşmeci' düşünürlerle ve 'faydacı' düşünürlerle karşı bazı eleştiriler için bk. Pateman (1985); Phillips (1991); MacPherson (1977).

yöneten ve yönetilen ayrımı olmayıp, halkın doğrudan yönetime katılması esastır. Bu yaklaşım, modern zaman öncesi demokrasi anlayışının bir örneğidir; aktif yurttaşların kolektif eylemiyle ortaya çıkan siyasetin tüm toplumu düzenlediği doğrudan demokrasi önerilmektedir. Rousseau bireylerin özel çıkarları temelinde siyaset yapılmasına karşıdır ve her bireyin toplum yararını kendi kişisel yararının önüne koymasını önermektedir. Bunun sağlanabilmesi için de farklılaşmamış, homojen toplum modeli gereklidir.⁵

18. ve 19. yüzyıllarda yaygın olan anlayış, siyasal otoritenin denetlendiği ve iktidarın keyfi ve kötüye kullanımının engellendiği bir ‘halk yönetimi’ ya da -Rousseau’nun aktif yurttaş katılımına dayanan modelindeki hâliyle- “halk egemenliği”dir. Ancak liberaller, halkın yönetiminin “çoğunluğun diktatörlüğü”ne yol açabileceğini ve pratik olarak da olanaksız olduğunu öne sürerek, halkın doğrudan değil, temsilcileri aracılığıyla yönetimini önermiş ve temsili demokrasi modelini olgunlaştırmışlardır (J.S. Mill, 1978; T. Paine, 1976; Madison, 1961). Liberaller de modern zaman öncesi ya da cumhuriyetçi anlayıştaki gibi ‘halk egemenliği’ kavramını kullanmakla birlikte, bu, 19. ve özellikle 20. yüzyıldan sonra daha sembolik bir anlam kazanmıştır. Asıl vurgu bireysel özgürlükler ve bunları koruyacak yönetsel mekanizmalara yapılmıştır.⁶

20. yüzyılda liberal kuramın demokrasiyi anlamlandırmasında kaymalar ve değişiklikler olmuştur. Daha önceki yüzyıllarda geliştirilmiş olan ‘doğal haklar’, ‘toplum sözleşmesi’, ‘rasyonel birey’, ‘ortak yarar’ ve ‘halk iradesi’ gibi kavramsallaştırmalar, bu dönemde gelişmeye başlayan seçkinci demokrasi yaklaşımını savunanlarca reddedilmiş ve kurumsal düzenlemelere yönelik pratik çabalar öne çıkmıştır. Bu, aynı zamanda, demokrasinin yeniden sadece bir yönetim biçimi olarak kavranır hale gelmesi anlamını da taşımaktadır. Bu anlayışta halka daha edilgen bir rol verilmiştir. Kendini ‘güvenilir’ demokratik sistemiyle tanımlayan Batı’da faşizmin yükselişi ve insanlığı savaşa sürüklemesi, Rusya’da sosyalist sistemin oluşması, rasyonel insan anlayışını zedelemiş ve seçkin liderlerin gerekliliği anlayışını öne çıkarmıştır. Örneğin, seçkinci demokrasi yaklaşımının kuramcılarında A. J. Schumpeter (1943) seçimler dışında halkın katılımını sistem açısından sakıncalı bulmuştur. Schumpeter için, demokrasi bir amaç değil sadece bir karar alma yöntemidir. İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan yeni demokrasi anlayışı, genel olarak halk egemenliği kavramını reddederek, bireysel tercihlerin ya da çıkarların bir araya gelmesi ve temsil edilmesine dayanan modeli esas almıştır. Bunun yolu ise, rekabet ve özgür seçim ilkelerine göre işleyen bir çok partili

⁵ Rousseau’nun modeli herkesin orta ölçekte toprak sahibi olmasını önerdiği için ‘orta sınıf demokrasisi’ ya da ‘tek sınıflı demokrasi’ (Hoffman, 1988; MacPherson, 1977) olarak da adlandırılır.

⁶ Modern demokrasi üzerine bk. Lefort (1988).

siyasal sistemdir. Böylece Schumpeter demokrasiyi halkın liderlerini seçme hakkına sahip olduğu bir sisteme indirger.

Böylece Batı'da kavramın farklı dönemlerde yeni anlamlandırmaları yapılmıştır. Başta belirtildiği gibi iki temel demokrasi anlayışı ortaya çıkmaktadır: en açık ifadesini liberal demokraside bulan modern demokrasi anlayışı ve modern zamanlar öncesi ya da cumhuriyetçi diyebileceğimiz demokrasi anlayışı. Habermas (1999: 45) cumhuriyetçi görüşün demokrasi anlayışını şöyle tanımlamaktadır; "...yurttaşların siyasal görüş ve irade oluşumu toplumun kendini siyasal bir bütün olarak düzenlemesine olanak sağlar. Toplum başından itibaren siyasal bir toplum, yani *societas civilis*dir. Dolayısıyla demokrasi, toplumun bir bütün olarak kendini siyasal açıdan örgütlemesiyle eşdeğerdir." Liberallerin demokrasi anlayışına göre ise, "demokratik süreç, çekişen çıkarlar arasındaki uzlaşmalar biçiminde ortaya çıkar. Adilliğin genel ve eşit oy hakkı, parlamenter organların temsilî niteliğe sahip olması, kurallara bağlı olarak karar alınması vb. ile sağlandığı varsayılır" (Habermas, 1999: 44; düzeltilmiş çeviri). Daha önce de vurgulandığı gibi modern zamanlar öncesi demokrasi anlayışındaki 'halk egemenliği' liberal demokraside de yer almasına rağmen bu sembolik düzeydedir; özgür seçim ortamında farklı siyasal partilerin ve liderlerin seçilmesi demokrasiyi sağlayabilmektedir. Siyasal liberalizm temelinde oluşturulan demokrasi anlayışı modern demokrasinin ayırt edici bir özelliğidir ve buradaki temel amaç, serbest piyasa ekonomisine dayalı toplumda birey özgürlüğünü güvence altına almak ve ekonomik yapıya uygun siyasal örgütlenmeyi sağlamaktır. Bunun güvencelerinden biri olarak, rekabete dayalı parti sistemi ve özgür seçimler önerilmiştir. Bu anlayışa göre, bireylerin özgür ekonomik eylemlerini ve ekonomik tercihlerini serbest piyasada gerçekleştirebildiği modelin siyasal alanda oluşabilmesi bireylerin, birbiriyle rekabet eden siyasal partilerden birini özgürce seçebilmesiyle sağlanabilmektedir. (Bu nokta hem faydacılar, hem de Schumpeter tarafından vurgulanmıştır; serbest piyasada malını satmaya çalışan rekabet halindeki girişimcilerin yerine, liberal demokraside, siyasal liderler ve siyasal partiler konulmuştur). Liberal demokraside liberalizmin 'özgürlük' anlayışı temel bir değer iken, modern zaman öncesi demokrasi anlayışında 'eşitlik' önceliklidir. Bu anlayışta yurttaş zaten etik olarak toplumsal çıkarı önde tutacak şekilde kurulduğu için herhangi bir şeyden özgür olması (negatif özgürlük) söz konusu değildir; kendi iradesini gerçekleştirerek özgür olacaktır.⁷ Bu anlamda bireyin özgürlüğü toplum için bir sorun yaratmayacak, tersine katkıda bulunacakken, liberal kuramda bireylerin özgürlüğü toplumla ilişkili olarak kavranmadığı ve etik bir boyut taşımadığı için, toplum düzenini sağlayacak dışsal

⁷ İki farklı özgürlük anlayışının liberal bir yaklaşımla karşılaştırılması için bk. Constant (1988).

düzenlemelere ihtiyaç vardır. Genel olarak liberalizm farklı çıkarlar temelinde oluşmuş çoğulcu bir toplum modeline, modern zamanlar öncesi demokrasi anlayışı ise homojen ve bütünleşmiş bir toplum modeline dayanır. Bu farklı anlayışların temelinde farklı siyaset kavramsallaştırması bulunmaktadır. Modern demokrasi anlayışında siyaset farklı bir alan olarak, teknik bir mesele olarak değerlendirilirken, ikinci anlayışta toplumun tümünü kapsayan, düzenleyen ve kolektif kararlarla ortaya çıktığı anlayışı vardır. Vatandaşların katılımının sınırları da bu noktayla ilişkilidir; ilkinde temsilciler aracılığıyla katılım siyasal örgütlenme içinde yeterli bir işleve sahipken, siyasetin tüm toplumu düzenlediği anlayışta ise doğrudan katılım gereklidir, ilkinde vurgu birey üzerinde iken, ikincisinde yurttaş kimliği öne çıkmaktadır ve bir bütün olarak toplumun çıkarı bireysel çıkarların önünde veya üstünde olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada siyaset ortak yararı sağlayacak bir işleve sahiptir.

Daha önce de belirtildiği gibi, İkinci Dünya Savaşından sonra Batı'da demokrasi kavramı hem kurumsal olarak, hem de kuramsal olarak yeniden değerlendirilmiş ve sadece bir yönetim biçimi olarak tanımlanmıştır. Türkiye'de demokrasi tartışmaları da bu dönemde başlamıştır. Henüz ikinci parti kurulmadan, CHP-devlet özdeşliği devam ederken ve savaşın biteceği belli olduktan sonra, öncelikle basında demokrasi talepleri gündeme gelmiştir.⁸ Özellikle muhalif basında, (Tan ve Vatan) tek partili sistem eleştirilip, demokrasinin ilke ve kurumlarıyla birlikte ülkede uygulanmaya başlaması gerektiği vurgulanmıştır.⁹ Bu anlamda 1945 yılı, demokrasinin anlamlandırılması bağlamında önem taşımaktadır. Demokrasi çeşitli batılı düşünörlere gönderme yapılarak tanımlanırken, var olan sistemi dönüştürüp biçimlendirme çabaları söz konusudur.

3. Türkiye'de 1945 yılında demokrasi kavramının anlamlandırılması

Demokrasi kavramının bu dönemde yaygın tanımlanma biçimi Abraham Lincoln'un bilinen tanımlamasına dayanmaktadır: "demokrasi, halkın, halk tarafından, halk için yönetimidir." Bu tez/slogan yaygın olarak köşe yazılarında ve akademisyenlerin genellikle gazetelerin ikinci sayfalarda yazdıkları kapsamlı makalelerde yer almaktadır. Örneğin Behice Boran demokrasiyi şöyle tanımlamaktadır:

"... demokrasi diye adlanan sistemler ve bunlara tekabül eden demokrasi anlayışları ne kadar farklılıklar gösterirse gösterebilirsin hepsinin

⁸ Bu dönemdeki Türk siyasal yaşamının değerlendirilişi için bk. Ahmad (1977); Karpat (1967); Lewis (1961); Özbudun (1988); Tuncay (1981).

⁹ Bu dönemde var olan sistemin demokrasi bağlamında değerlendirilmesi için bk. Üstüner (1999).

müşterek, ayırıcı vasfı hiç değilse muayyen bir şekil ve derecede ‘halk tarafından halk için idare’ rejimleri oluşundadır ve bu birbirine bağlı iki vasıftan bilhassa ‘halk tarafından idare’ vasfı mühimdir.”¹⁰

Diğer örnekler de bu anlayışla uyumludur ve özellikle *Tan* ve *Vatan* gazetesi köşe yazarları ve bazı akademisyenlerin makalelerinde yaygındır. Mehmet Ali Aybar ise demokrasinin olmazsa olmaz koşullarını şöyle belirtmektedir:

“...bir rejimin demokrasi olup olmadığını anlamak için bakarız: iktidar mevkine gelenler halkın serbest reyile buraya gelmişler ve halkın serbest reyile burada kalıyorlarsa; halk bu husustaki kanaati her zaman açıkça beyan ediyorsa; nihayet vatandaşların mukaddes bilinen hürriyetleri hükümet otoritesine bir hudut teşkil eyliyorsa; tereddüt etmeden demokratça bir rejim karşısında olduğumuza hükmederiz.”¹¹

Aybar makalesinin devamında doğrudan demokrasinin “bugünkü şartlar altında” mümkün olamayacağını anlatmaktadır. Bu görüşler, Batı Avrupa’da 18. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan liberal demokrasi anlayışını yansıtmaktadır. Sol muhalefet bu dönemde, tutarlı olarak batı tipi demokrasiyi stratejik olarak savunup, tek partili sistemin baskıcı niteliğini gevşetmeye, hatta sistemin değişmesi için baskı oluşturmayı amaçlamış görünmektedir. Klâsik demokrasi anlayışının ilkelerinden biri de söz ve düşünce özgürlüğüdür. Bu ilke de 1945 yılında muhalif gazetelerden *Vatan* ve *Tan*’da demokrasinin temel koşulları olarak vurgulanmıştır:

“Söz ve fikir hürriyeti olmayan yerde efkârı umumiye aydınlanamayacağı için millî birlik de teessüs edemez. Konuşmayan memleketlerde birlik değil, disiplin teessüs edebilir... Demokrasilerde millî birlik şuurlu, bilgiye dayanan bir birliktir. Tenkid ve münakaşaa, birliği bozan bir âmil değil, onu perçinleyen bir unsurdur.”¹²

Öngörülen demokrasinin temel ilkeleri liberal devlet anlayışı ile uyumludur. 18. yüzyılda Batı’da olduğu gibi, devlet karşısında bireyi koruyacak temel ilkeler saptanmakta, fakat bunları sağlayacak kurumsal düzenlemeler henüz önerilmemektedir. Ancak, bu yazılarda, farklı olarak, liberalizmin özü olan ‘birey’ kavramına yer verilmeyip, ‘halk’a ya da ‘vatandaş’a vurgu yapılmaktadır. Bu toplumu homojen olarak kavramak anlamına gelmektedir; ne farklı çıkarları olan birey, ne de sınıf farkları

¹⁰ “Demokrasinin Esas Şartları Nelerdir?,” *Tan* 25 Eylül 1945.

¹¹ “Romantik ve Mücerret Demokrasi,” *Vatan*, 7 Eylül 1945.

¹² M. Zekeriya Sertel, “Millî Birlik Ne demektir,” *Tan*, 28 Mart 1945. Yine aynı gazetede çıkan bir başka yazıda benzer bir görüş şöyle ifade edilmiştir: “Devlet otoritesini kuvvetlendirmek için, halkın hürriyetine, kendini ifadesine ve müdafaasına sed çeken devlet, su karışmamış totaliter devlettir. Devlet otoritesi halk hesabına ve halktan aldığı kuvvetle ancak halkın menfaatlerini tanzim için bir kuvvet ve otoritedir ve dizginleri sadece halkın elindedir. Bunun aksi demokrasinin tam aksi olan faşizmdir.” (Se. Se. “Hürriyet ve Devlet Otoritesi,” *Tan*, 30 Mart 1945).

demokrasi ile ilişkilendirilmiştir. Bu yaklaşım dönemin tümü için egemen olan anlayıştır.

Muhafif basının demokrasinin temel ve evrensel ilkelerini saptama çabasına ve bunların evrensel olduklarına dair yaptıkları vurguya karşılık, iktidar yanlısı basın, demokrasinin toplumların yapısına göre farklılıklar gösterebileceğini belirtmiştir:

“Her yiğitin kendine göre bir yoğurt yiyişi vardır, derler; her demokrasinin de kendine göre bir gelişme yolu vardır...Demokrasi, zenbille gökten inme, yahud seri halinde fabrikadan çıkma bir matah olmadığına göre, her memlekette az çok bir takım hususiyetler gösterir.”¹³

Aynı söylemi Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun basına verdiği demeçte de görmek mümkündür. Saraçoğlu, her toplumun bünyesine uygun rejim gerektiğini vurgulamış ve şöyle devam etmiştir; “...*Eğer insanlık her memlekete uyan bir demokrasi kalıbı icad edebilseydi, her memlekette görülen gerilikler daha kolay ortadan kalkardı.*”¹⁴

1945 yılı, hem demokrasi kavramının tanımlanması ve anlamlandırılması açısından, hem de var olan sistemin demokrasi bağlamında tartışılması ve ülkenin demokratikleşmesi için derhal yapılması gerekenlerin saptanması açısından daha sonraki yıllara göre çok daha yoğun tartışmaların basında yer aldığı bir yıldır. Daha önce de belirtildiği gibi, demokrasinin kavramsallaştırıldığı -özellikle akademisyenler tarafından yazılan- yazılar muhalif basında yer almaktadır. Bu yazılarda demokrasi öncelikle halkın yönetimi veya halk iradesinin yansıdığı bir yönetim şekli olarak tanımlanmakta ve halkın söz, düşünce, vicdan ve toplanma özgürlüğü temel ilkeler olarak vurgulanmaktadır. Böylece tartışmacıların, Batı liberal demokrasi anlayışının 18. ve 19. yüzyıllardaki biçimini ortaya koyduklarını görmekteyiz. Buradaki amaç tek partili sistemin dönüştürülmesidir. Buna karşılık, iktidar ve yandaşları, demokratik kurumların (meclis ve seçim sistemi gibi) Cumhuriyet kurulduğundan beri Türkiye’de bulunduğunu savunarak, demokrasinin farklı toplumlarda, farklı biçimlerde gerçekleştirilebileceğini ileri sürmektedir.¹⁵

¹³ Nadir Nadi, “İki Demokrasi Örneği,” *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1945.

¹⁴ *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1945.

¹⁵ Behice Boran bir yazısında, bu yılın basındaki demokrasi tartışmalarını çok iyi özetlemektedir: “Demokrasinin tarifinde görülen ayrılıklar ve karışıklıklar geçenlerde karikatürcü Cemal Nadir’e körlerin fil hikayesini hatırlatmış ve buna telmih eden bir karikatür yapmış. Her yazar demokrasi denilen nesnenin yalnız bir tarafını yakalıyor, ona göre tarif ediyor demek istemiş. Bir karikatür olarak bu buluş hoş sayılabilirse de demokrasi tariflerine tatbiki bakımından pek doğru değil. Şüphesiz gazetelerde, dergilerde çıkan demokrasi yazılarında anlayış ayrılıkları, müphemlikler var; fakat bunun sebebi... herkesin demokrasiyi yalnız bir cephesiyle görüp yakalaması değildir. Aralarında böyle olanlar da var; demokrasinin ne olduğunu ve olacağını doğru, gerçek mahiyetinde görüp anlayanlar ve yazanlar da var. Diğer taraftan, demokrasi anlayışını kendi menfaatlerine, zihniyetlerine göre kasden tahrif

Daha önce de belirtildiği gibi, demokrasi tanımlamaları gündelik siyasetten bağımsız değildir; bu nedenle de farklı ve dönemin toplumsal gereksinimlerine göre değişen özellikler göstermektedir. Bu anlamda demokrasi sadece bir yönetim biçimi değil, siyasal mücadele içinde olan tarafların (sınıfların, grupların ya da genel olarak kimliklerin) kendilerini ve iktidara yönelik ya da iktidar üzerindeki taleplerini meşrulaştırabilmek için kullandıkları bir araç haline gelebilmektedir. Böylece kavram siyasal mücadele içindeki tarafların talepleri ile sürekli yeni anlamlar kazanmaktadır.

4. Türkiye’de 1946-50 arası demokrasi kavramsallaştırması

Demokrasinin kavram olarak Türk siyasal literatürüne ve yaşamına girmesinin ardından, bir önceki yılda ‘demokrasi’nin var olma koşullarından biri olarak saptanan çok partili sisteme geçilmiş ve Millî Kalkınma Partisi’nin ardından 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti kurulmuştur. Bu gelişme demokrasi tartışmalarını doğrudan etkilemiştir.

Tartışmacıların referansı yine Batılı düşünürlerdir. Tartışmasız kabul edilen, ‘demokrasi’nin ‘halkın yönetimi’ ve ‘halk egemenliği’ olduğudur. Ancak durum böyle olunca, ‘halk’ın tanımlanması ve demokrasinin başarılı olması için halkın sahip olması gereken niteliklerinin saptanması gerekmektedir. Örneğin halk egemenliği tartışılırken, halkın eğitilmiş ve ‘olgun’ olmasının demokrasinin işlemesi için gerekli olduğu düşüncesi işlenerek, Plato’ya ve Aristo’ya göndermeler yapılmıştır. Biçimsel düzenlemeler ve yasal-kurumsal düzenlemeler, halkın niteliğinin geliştirilmesi ile desteklenmedikçe demokrasinin yarardan çok zarar getireceği tezi özellikle *Ulus* gazetesindeki yazılarda işlenmiştir. 1945’te demokrasinin kuramsal olarak irdelenmesi çoğunlukla muhalif basında yer alırken, 1946’da özellikle *Ulus* gazetesinde de benzer yazıların yayımlandığını görmekteyiz. DP’nin kuruluşu öncesinde Doç. Dr. Muvaffak Akbay demokrasiyi, “lügat manasında, halkın egemenliği” olarak tanımlamış ve bir toplumda, “idare edenler halk arasından ve halk

ederek kuşa benzetenlere, mugalatalar ve müphemiyetlerle halk efkârını oyalamaya veya aldatmaya çalışanlara da sık sık raslanıyor.” (“Demokrasinin Esas Şartları Nelerdir?” *Tan*, 25 Eylül 1945). Boran yazısının devamında bu farklılıkların nedenlerini irdeliyerek, “Nazi Almanyasının” savaş yenilgisinden sonra, taraftarlarının bile faşizmi kötülemeye başladığını ve buna karşılık, demokrasinin tarihte görmediği bir “rağbet” kazandığını ve “sosyal değerlerin en ön safında yer alıverdiğini” belirtmiştir. Boran’a göre, “Artık hiç kimsenin, aleni demokrasi düşmanlığı ile ortaya çıkabilmesine imkân” kalmamıştır. Bu durumda, “en azılı demokrasi düşmanları bile demokrasi maskesi takarak ve demokrasinin manasını kendilerine göre kesip biçip kuşa benzeterek ortaya” çıkmışlardır. Boran’ın tanımladığı ortam, bugünden pek farklı görünmemektedir. Günümüzde de Sovyetler Birliğinin parçalanmasının ardından, yani Batı liberal demokrasilerine alternatif bir ideolojinin çöküşünden sonra, liberal demokrasi tek model olarak kalmış ve hemen herkes savunmaya başlamıştır. 1945’te de, bugün de demokrasi olarak anlaşılan liberal demokrasidir. (Ama doğal olarak, bugünün liberal demokrasisi o dönemden farklı özellikleri, anlamlandırmaları içermektedir.)

tarafından seçilmişlerse, iktidar mevkiinde, onun güvenine dayanarak ve onun denetlemesi altında bulunuyorsa” orada demokrasinin varlığından söz edilebileceğini ifade etmiştir.¹⁶ Akbay yazısının devamında demokrasinin tarihsel olarak gelişimini anlatmış ve (Jean-Jacques Rousseau’ya referans vererek) ‘toplumsal sözleşmenin’ halk egemenliği anlamına geldiğini belirterek, “*devletin menşeinin bir anlaşmaya dayandığı kabul edilince, halkın egemen olması lâzım geldiği de kendiliğinden meydana çıkmaktadır*” fikrini öne sürmüştür. Akbay, böylece, 18. yüzyıla özgü toplumsal sözleşme anlayışı ile 19. yüzyıldaki faydacı anlayışı iç içe geçirmiştir.

Genellikle, iktidar ve yandaşları tarafından savunulan anlayışa göre, demokrasinin var olabilme koşullarından biri, halkın ‘olgun’ ve ‘demokrasi terbiyesine’ sahip olmasıdır. Söz gelimi, Falih Rıfkı Atay’a göre, “*Demokrasi bir milletin kendi kendini idare etmek hakkına olduğu kadar, vatandaşların siyasî terbiyesine ve halk yığınlarının eğitimine dayanan bir rejimdir.*”¹⁷ İsmet İnönü de 1 Kasım 1948’de Büyük Millet Meclis’ini açış konuşmasında “demokrasi”nin, “olgun toplulukların ayakta tutabileceği bir rejim” olduğunu belirtmiştir.¹⁸ Nihat Erim ise, “demokratik hayatı, soysuzlaştırmadan geliştirmek için, demokratik terbiye meselesine çok önem” verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁹ Burada ‘halkın olgunluğu’ ve ‘demokrasi terbiyesi’ ile temelde iki noktanın altı çizilmek istenmektedir: Birincisi tartışma biçimi ve eleştiri üslûbu, ikincisi ise özgürlükleri kullanma koşullarıdır. Farklı görüşlerde olanların tartışmasının doğal olduğu, ancak bunun düşmanlığa götürülmemesi gerektiği bu yazılarda yer almıştır. Özgürlükler ise yasalarla sınırlı olmalıdır ve toplum yararı üstünde hiç bir özgürlük olmamalıdır. Parti çıkarlarının, toplum çıkarına üstün olmaması gerekmektedir bu anlayışa göre. Yine Batılı düşünürlere -özellikle Eski Yunan düşünürlere- göndermeler yapılarak, sınırsız özgürlüklerin toplumu anarşiye götüreceği ve demokrasinin kötüye kullanımının-örneğin parti çıkarlarını toplum çıkarına öncel kılmanın- demagoji olacağı görüşü öne sürülmüştür. Demokrasi ile demagoji arasındaki ayrımı “ancak halkın akliselimi yapabilir” görüşü ileri sürülmektedir. Bu da halkın “olgunluğu” ile ilişkilidir. Başgil’in demagojiye karşı önlemi ise; “hükümet konağının anahtarını hakikî, ciddî ve açık bir ekseriyetin eline vermektir.”²⁰ Ancak Başgil’e göre “ekseriyet prensibine” dayanan demokrasinin başarılı olma koşulu yine halka, halkın niteliğine bağlıdır: “(Ekseriyet prensibine dayalı teşekkülü) yerine getiremeyen, getirmeye

¹⁶ “Demokrasiye Dair,” *Ulus*, 4 Ocak 1946.

¹⁷ “Partiler Rejimi,” *Ulus*, 18 Ekim 1946.

¹⁸ *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, cilt:13/14, s:7.

¹⁹ “Demokrasi Terbiyesi,” *Ulus*, 9 Aralık 1947.

²⁰ Ord. Prof. Ali Fuad Başgil, “Demokrasi Nedir? III”, *Vatan*, 25 Nisan 1946.

terbiyesi ve olgunluğu müsait olmayan memleketlerin demokrasi tecrübesine girişmesi bir felâkettir.”²¹ Başgil’e göre böyle bir ortamda “iki kötülükten biri” olacaktır: ya oligarşi ya da demagoji. Böylece, demokrasi, ‘eğitilmiş’ ve ‘olgun’ halkın yönetimi olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada iki farklı demokrasi anlayışının da izini sürmek mümkün gibi görünmektedir. 19. yüzyılda faydacı kuramcıların oy hakkını genişletirken aklını kullanabilen, kendi iradesini kullanabilen bireye ve eğitime yaptığı vurgu benzerliğin bir yönüken diğer bir yönü de modern zaman öncesi demokrasi anlayışının örneklerinden Eski Yunan ve J.J. Rousseau’daki siyasetin ve demokrasinin tanımlanmasında ortak iyiyi düşünen ve yine eğitimle oluşabilen bilinçli yurttaş anlayışıdır. İki farklı demokrasi anlayışının bu dönem demokrasi tartışmalarında birlikte yer aldığı görülmektedir.

Demokratik yönetimin nasıl olacağı, hangi ilke ve kurumlara dayanacağı yine Batı demokrasi kuramları ve kurallarına gönderme yapılarak tartışılmıştır. Bu tartışmalarda, Locke tarafından geliştirilmiş olan ‘çoğunluk yönetimi’ ilkesi demokrasinin temel ilkesi olarak benimsenmiştir:

“Demokrasi ekseriyete dayanır ve fiiliyatta ekseriyetin hükümeti demek olur. Demokrasi usulile idare edilen memleketlere bakınız: Hükümet ve idare hep açık bir ekseriyetin rey ve kararile işlemekte; devlet gemisinin dümeni bir ekseriyetin elinde bulunmaktadır.”²²

1950 yılında seçim kanunu tasarısı tartışılırken de, demokrasinin “ekseriyet iradesini hâkim kılan bir idare” olduğu savunulmuştur.²³ Benzer anlayışın bir örneğini de *Vatan* gazetesi baş yazarı Ahmet Emin Yalman’ın yazısında görebiliriz:

“Garpta anlaşılman mana ile demokrasiyi ahenkli bir şekilde işler bir halde tutmanın usulü şudur: Herhangi bir zümre içindeki içtihat farkları serbest bir münakaşa mevzuu olur, neticede rey başvurulur, son hadde kadar fikrini müdafaa eden azlar, bundan sonra derhal ekseriyetin reyine uyarlar, kabul edilen fikir, güya kendi öz fikirleri imiş gibi müdafaa ederler, yürütmeye çalışırlar.”²⁴

Böylece, Rousseau’nun ‘genel irade’ kavramı benimsenmiş olmaktadır. Ancak bu anlayış, Batı’da 19. yüzyılda, özellikle de Tocqueville ve J.S. Mill tarafından ‘çoğunluğun diktatörlüğüne’ yol açacağı kaygısıyla reddedilmiş ve temsil gibi mekanizmalarla azınlık haklarının korunmasının yolları aranmıştır. Türkiye’deki tartışmalarda demokrasiyi tanımlamak için sık sık J. J. Rousseau’ya gönderme yapılmasına rağmen, onun doğrudan katılıma dair görüşleri yazarlarca paylaşılmamış ve bunun günümüzün koşullarında geçerli olamayacağı

²¹ “Demokrasi Nedir? IV”, *Vatan*, 7 Mayıs, 1946.

²² Ali Fuad Başgil, “Demokrasi Nedir? IV”, *Vatan*, 7 Mayıs 1946.

²³ Fuad Hulusi Demirelli, *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, 7 Şubat 1950.

²⁴ “Azlığın Tahakkümü”, *Vatan*, 23 Nisan 1948.

vurgulanmıştır. Bunun yerine, temsilî demokrasi modeli benimsenmiş ve demokrasinin seçim ve temsil mekanizmalarıyla gerçekleşeceği tüm taraflarca kabul edilmiştir.

Özellikle 1947 yılından itibaren, soyut halk egemenliğini gerçekleştirecek somut mekanizmaların neler olacağı tartışılmaya başlanmıştır. ‘Halk iradesi’ ya da ‘halkın yönetimi’ kavramlarından anlaşılması gerekenin ‘özgür’ ve ‘alenî’ seçimler olduğu vurgulanır olmuştur. Bu ise temsilî sistem demektir:

“Bugün dünya üzerinde doğrudan doğruya halk idaresi ile sevkolan büyük nüfuslu memleket yoktur. Halk idareleri, yani demokrasiler ‘niyabet usulü’ adı verilen, temsil sistemini benimsemek zorunda kalmışlardır... Milletın iradesini belirtmek işi, milyonlarca insan tarafından hergün görülemeyeceğinden, bu vazife milletin temsilcilerine başka deyimle milletvekile verilmiştir.”²⁵

Benzer anlayış yine *Ulus* gazetesinde başyazı olarak (1 Haziran 1948) yer almıştır:

“Demokrasiyi ‘halkın halk tarafından idaresi’ veya ‘halk oyunun, devlet idaresinde hâkimiyeti’, yahut ‘genel seçim esasına dayanan devlet şekli’ olarak tarif ederler. Hepsi tatbikatta aynı neticeye varır: devlet faaliyetlerinde millet iradesinin hâkimiyeti. Devlet ülkesi genişleyince, -eski sitelerde olduğu gibi- her meselede doğrudan doğruya halka müracaat imkânı kalmadığından temsilî usulde, millî iradenin tecelli yeri meclis, vasıtası da hür ve emin seçimlerdir.”

Demokrasinin tanımı temsilî sistemle bütünleştirilerek yapılıncı, modern demokrasinin akla gelen bir başka ögesi de halkın temsilcilerini denetlemesidir. Nitekim, bu hususun da demokrasinin oluşturuvcu bir ögesi olarak kabul edildiğini şu sözler ortaya koymaktadır: “demokraside temel kaide, bir memleket idaresi vazifesini üzerine alacak olanların halk tarafından seçilmesi lâzımdır. Ayrıca halkın vekil ettiği kimseler devlet hizmetinde bulunurken vatandaşların daimî murakabesi altında çalışmalıdır.”²⁶ Böylelikle Batı’da liberal devletin demokratikleşmesi olarak bilinen yöneticilerin halka karşı “sorumluluğu” ilkesinin denetim boyutu benimsenmiş görünmektedir. Bu anlamda liberal demokrasi anlayışı ve gelişimi ile uyumlu bir anlamlandırma vardır, halkın yönetimi sembolik olarak varlığını devam ettirmektedir, fakat bu anlayış kurumsal düzenlemede öne çıkarken, hâlâ modern zamanlar öncesi demokrasi anlayışına uygun olarak birey yerine yurttaş vurgusu ve homojen toplum tahayyülü devam etmektedir.

Halkın temsilcileri aracılığıyla kendini yönetmesi söz konusu olunca, halkın ve yöneticilerin niteliği önem kazanmaktadır. Tartışmalarda bu noktanın da altı çizilmiştir:

²⁵ Nihat Erim, “Birbirimizi Anlıyabilmek İçin,” *Ulus*, 25 Ocak 1947.

²⁶ Nihat Erim, “Devlet Bakanının İzmit’teki Nutku”, *Ulus*, 8 Ekim 1949.

“Demokrasi kısaca halkın halk tarafından ve gene kendi aralarından seçilenlerce idaresi demektir. Bu tarifi en çok dikkati çeken tarafı, idareyi sırf bir halk hizmeti olarak kavramasıdır. Demokraside idare eden, hiçbir zaman halktan ayrı ve üstün bir varlığa kavuşamaz. O esasen idare yetkisini, çoğunluğun güveninden almıştır. Bu bakımdan görevi ve şerefi halka hizmette tecelli eder. İdare için seçilmenin ... esas şartları ise, ehliyet, gayret, bilgi ve iyiniyetten ibarettir.”²⁷

Demokrasilerde, yöneticilerin ‘imtiyazlı bir grup’ olmaması ve tek bir ‘sınıfa’, ‘mesleğe’ dayanmaması gerektiğine dair vurguyu başka makalelerde de görmek mümkündür. Ancak, yöneticiler, ayrıcalıklı olmasalar da, ayırt edici bazı özelliklere sahip olmalıdırlar; halkın içinden ama ‘ehliyetli’, ‘aydın’ ve ‘seçkin’ kişiler arasından seçilmelidirler. Bu anlayışı Plato’da gördüğümüz gibi, faydacılarda ve özellikle ‘seçkin demokrasi’ kuramında da görmekteyiz. Bu dönemde Türkiye’de genel kabul gören anlayışı şöyle özetlemek mümkündür:

“(Halk çoğunluğu bilinçsiz de olsa) halkın idareye iştiraki lâzımdır. Bu hem devlet bakımından hem de vatandaşlar bakımından faydalı bir şeydir. Eğer bir memlekette, halk kütlesi henüz bu tekâmül mertebesine, bu olgunluğa varmamışsa idare başında bulunanların başlıca vazifeleri onun siyasî terbiyesini sağlamak için icabeden tedbirleri almaktır.”²⁸

Serbest seçimlerin olması, Batıda olduğu gibi, Türkiye’de de yönetime katılım için yeterli sayılıyordu. Akbay gibi Peyami Safa da, halkın ‘olumsuz nitelikleri’ olarak Batılı düşünürlerin öne sürdüğü görüşleri aktarmıştır:

“Bazılarına ve bu arada büyük filozof ve sosyologlara göre, halkın tercihinin mihrak olan kolektif vicdanın merkezini çoğunlukta aramak doğru değildir... Çoğunluğun temayülleri bilgiden de, şuurdan da mahrumdur ve belirsiz temayüller halinde kalır.”²⁹

Halk çoğunluğunun bu durumda olması yönetime katılmalarına engel değildir; bu katılım ‘nitelikli’ temsilcileri aracılığıyla sağlanmalıdır: “Demokrasi memleket halkının ekseriyetle, ekseriyetin de ehliyetliler ve seçkinlerce temsili esasına dayanır”.³⁰ Daha önce de belirtildiği gibi, bu anlayışı Türkiye’ye özgü olarak değerlendirmem gerekir. Türkiye pratiğinde koşullara bağlı olarak özel bir anlam taşısa da, o dönemde Batıda da egemen olan demokrasi anlayışı genel olarak bu yöneydi. Türkiye’nin bu konudaki özgünlüğü kanımca şu noktadadır: Batının farklı dönemlerine tekabül eden farklı anlayışlar Türkiye’de eş zamanlı olarak dile getirilmiştir. Seçkin demokrasi anlayışı, klâsik demokrasi anlayışının bir eleştirisi olmasına rağmen, Türkiye’de her ikisi birbirini

²⁷ Yavuz Abadan, “Halka Hizmetin Şartları”, *Ulus*, 20 Temmuz 1948.

²⁸ Doç. Dr. Muvaffak Akbay, “Demokrasinin Dayandığı Prensiptir”, *Ulus*, 9 Şubat 1946.

²⁹ “Demokrasini Tarifi,” *Ulus*, 12 Temmuz 1949.

³⁰ Ali Fuad Başgil, “Demokrasi Nedir? III.,” *Vatan*, 25 Nisan 1946.

tamamlayan tek bir anlayış gibi bütünleştirilerek dile getirilmiştir.³¹ Modern demokrasi anlayışı içindeki farklı eğilimler bir arada yer aldığı gibi, modern zamanlar öncesi anlayış da buna eklenmiştir.

Demokrasi zamanla ‘hukuk devleti’ ile özdeşleşir olmuştur. Bunun bir nedeni, muhalefetin, iktidarın demokrasi konusunda verdiği sözleri yasalarla somutlaştırmak ve böylece garantilemek istemiş olmasıdır. Muhalefet, yurttaş hak ve özgürlüklerinin yasalarla güvence altına alınması gerekliliğini vurgulamıştır.³² İktidarı da bağlayan bir yasal güvence sağlanmasına yönelik bu anlayışın özellikle 1948 yılından itibaren gündeme geldiğini görmekteyiz:

“Halk idaresi dediğimiz demokrasinin de kendine mahsus şaşmaz bir disiplini vardır. Bu da milli iradeyi temsil eden kanunlara uymakla temin edilir. Kanunu saymak, kanunu tatbik etmek, kendi düşüncemize aykırı kaçsa bile, kanunun önünde boyun eğmek, demokrasinin şaşmaz prensibidir.”³³

İsmet İnönü de TBMM’nin Kasım 1948’deki açılış konuşmasında bu noktanın altını çizmiştir: “*Demokrasinin ve Devlet mevcudiyetinin baş şartı kanunlara riayetle ayrılmamaktır.*”³⁴

Zaman içinde kuramsal tartışmalar azalmış ve doğrudan ülkenin siyasal yaşamıyla ilgili değerlendirmeler ağırlık kazanmıştır. Bunun bir nedeni, 1947 yılının ikinci yarısında, mevcut sistemin demokrasi olduğu konusunda genel olarak uzlaşmanın sağlanmış olmasıdır. Olası bir diğer nedeni de, özellikle muhalefet açısından, temkinli gidip, kazanılmış olanı kaybetmemek adına sınırları çok zorlamamaktır. 1950 seçim sonuçlarının ilânına kadar geri dönüş kaygısı devam etmiştir. Geçilmekte olan yeni sistemin adı ve bunun gerektirdiği temel ilke ve kurumlar üzerinde bir uzlaşma sağlanmış ve taraflar, meşruluklarını ve kazanımlarını kaybetmeden, var olan Cumhuriyet rejimi ve kuralları içinde siyasal mücadelelerini sürdürmeyi amaçlamışlardır. Bu nokta özellikle mevcut sistemin demokrasi bağlamında tartışılması sırasında daha açık görülmektedir. Cumhuriyet rejiminin zarar göreceği durumlarda

³¹ Bu dönemde halka ‘güven’ konusunda tereddütler olmasına rağmen, tek dereceli seçim sistemine geçilmiştir. Bu sistemin tartışılması sırasında da sık sık halkın eğitimi ve bilinç sorunu öne sürülmüş ve bu görüşe karşı başlıca iki itiraz gelmiştir: Ahmet Emin Yalman tek dereceli seçim sistemini savunmuş ve Almanya’da halkın “yüzde yüzünün mektep görmesi, Alman halkının fena bir demokrasi imtihanı geçirmesine mani olmamıştır” demiştir (“İkilikten Birliğe,” *Vatan*, 26 Nisan 1946). Adnan Menderes de kanun tasarısı Meclis’te tartışılırken, Alman ve İngiliz siyasal tarihlerine atıfla, demokrasi ile eğitim arasında bir ilişki olmadığını belirtmiştir. (*T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, 31 Mayıs 1946, s: 246).

³² 1948 yılından itibaren muhalefetin ‘demokrasiye ve anayasaya aykırı’ olduğunu ileri sürdüğü yasalar hızla değiştirilmeye başlanmıştır. Yeni yasaların bir kısmı muhalefet için yeterli olmasa da, yeni seçim yasası ‘demokratik’ olarak değerlendirilmiştir. Bu tartışmalar için bk. Üstüner (1999).

³³ N. Nadi, *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1948.

³⁴ *T.B.M.M. Tutanakları*, c:13-14, s: 7.

demokrasinin bazı ilkelerinden -düşünce ve vicdan özgürlüğü gibi- vazgeçilebilmesi üzerinde taraflar arasında uzlaşma vardır.

Bu dönem boyunca, demokrasinin olmazsa olmaz koşulu olarak düşünce, söz, vicdan ve bunların ifade edilme özgürlüğü sık sık vurgulanmıştır. Ancak bu vurgu, genellikle gündelik siyasal değerlendirmelerde yapılmış ve demokrasiye ilişkin kavramsal tartışmaların odağında yer almamıştır. Ayrıca, bu özgürlükler liberalizmdeki 'negatif özgürlükler' değildir. Bu dönemde özgürlüğün, modern zamanlar (liberalizm ve kapitalizm) öncesi anlayışları çağrıştıran bir şekilde anlamlandırıldığını görmekteyiz. Bireyin değil, toplumsal ve kamusal kaygıları olan yurttaşın özgürlüğü vurgulanmaktadır ki bu da genel iradeden bağımsız değildir ve toplumun ortak çıkarının gözetilmesi anlamına gelmektedir. Eşitlik ise, liberalizmdeki gibi, kanun önündeki eşitliktir. Ekonomik olarak da 'demokrasinin' eşitlik ilkesini içerdiği anlayışı 1945 yılında zaman zaman *Tan* gazetesinde belirtilmiş olmasına rağmen, bu dönemdeki tartışmalarda öne çıkmamıştır. Zaten ekonomik farkların vurgulanmadığı, homojen halk anlayışının ortaya konduğu bir dönemde ekonomik eşitlik talebinin olmaması doğaldır. Demokrasi sık sık Aristo'ya ve J. J. Rousseau'ya referansla tanımlanmışsa da, her iki düşünürde de ortak olan, demokrasinin iyi işlemesi için herkesin orta ölçekte mülkiyeti (toprağı) olması gerektiği fikri tartışmalarda yer almamıştır. Bu, ekonomik boyuta hiç değinilmediği anlamına gelmemelidir, sınırlı sayıda da olsa ilgili yazılar vardır, fakat bu konu demokrasi üzerine tartışmanın eksenini olmamıştır. Bunlardan biri, *Ulus* gazetesinde Dr. Vedat Dicleli tarafından yazılmıştır. Dicleli bu yazısında "demokrasinin hüküm sürdüğü memleketlerde" vatandaşın sahip olduğu haklar arasında "ferdin özlediği şekilde çalışması ve dilediği şekilde kazanması"nın da olduğunu belirterek, liberalizmin özü olan ekonomik özgürlük ilkesini hatırlatmış ve bunun 'devletçilik' ile çelişmeyeceğini açıklamaya çalışmıştır.³⁵ Bu görüşünü de, Batı'daki gelişmelerin tarihsel analizini yaparak desteklemiştir. Bu analizde, klâsik liberalizmin çöküşü ve 'refah devleti'nin oluşumu anlatılmıştır ve devletçi politikaların, 'demokrasiye' aykırı değil, tersine onun yaşaması için gerekli olduğu fikri öne sürülmüştür. Bir başka örnek de, demokrasinin kuramsal ve tarihsel analizinin yapıldığı, Prof. Enver Ziya Karal'a ait bir yazıdır.³⁶ Karal, bu yazısında, demokrasi pratiğini yaşayan Batılı ülkelerdeki (Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa'daki) farklı demokrasi anlayışlarını bu toplumların tarihsel analizini yaparak açıklamıştır. Karal'a göre, farklı tarihsel gelişmeler farklı demokrasi tanımlarına yol açmış olsa da, bu toplumlardaki mücadele demokrasi içindir ve bunların ortak paydası da siyasal özgürlüktür. Karal, özgürlüğün önemini vurgularken, bireyin

³⁵ "Devletçilik ve Demokrasi," *Ulus*, 6 Ocak 1946.

³⁶ "Çağdaş Demokrasinin Tarifi," *Ulus*, 1 Şubat 1948.

ekonomik özgürlüğünden söz etmemiş, siyasal özgürlüğün altını çizmiştir. Bu noktada tek farklı -ve liberal- anlamlandırma Ahmet Emin Yalman'ın yaklaşımıdır. Yalman özgürlüğü bireyin ekonomik özgürlüğü olarak tanımlayıp, bunu demokrasi adına talep edince, Yavuz Abadan bu görüşe karşı çıkmış ve “...*kayıtsız, şartsız bir liberal ekonomi sistemini müdafaa ederken bunun demokratik gelişme ile karıştırılmaması*” gerektiğini belirtmiştir.³⁷ Ona göre, demokrasinin temeli hem siyasal, hem de ekonomik eşitliktir:

“...Bu sebeple liberalizmde kuvvetli olanın imkânlarına istediği gibi tasarruf ederek, zayıf olanları ezmesi serbest rekabet ve iktisadî hürriyetin tabii bir neticesidir. Halbuki demokrasi, iktisadî bakımdan da eşitliği, kanun nazarında müsavi olan vatandaşların çalışma ve kazanç hususunda da aynı imkânlarla malik olmalarını, iktisaden zayıf olanların kuvvetlilerce istismarının önlenmesini gerektirir.”³⁸

Ahmet Emin Yalman ise, yanıtında demokrasinin en mükemmel şeklinin “serbest rekabet” içinde mümkün olabileceğini öne sürmüştür:

“Komunistlerin ve onlarla aynı yolun yolcusu Nazilerin özgürlüğü baltaladıkları hâlde ve ‘tek şef iradesine’ dayandıkları hâlde, böyle bir sisteme demokrasi adını verebilmek için başvurdukları el çabukluğu da; hürriyetin değil, müsavatin makbul birşey olduğunu iddia etmekten ibarettir.”³⁹

Yalman’a göre, Abadan, demokrasinin temelinin özgürlük değil, eşitlik olduğunu iddia ederken, “hiç farkında olmadan Moskova tipi demokrasiye” sapmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi, Batı liberal demokrasisi bu dönemde Türkiye’de ideal demokrasi modeli olarak benimsenmiştir. Bununla birlikte, liberal toplum modelinin temeli olan serbest pazar ve birey özgürlüğü red edilmiştir. Devletin ekonomiye müdahalesinin demokrasiye aykırı olmadığı fikri, çağdaş Batı toplumlarında yeni yeni uygulanmakta olan “refah devleti” politikalarına yapılan göndermelerle de desteklenmiştir. Böylece, Türkiye’nin gerek ekonomik sistemiyle, gerekse politik sistemiyle çağdaş Batı toplumlarından farklı olmadığı, “ideal olana” ulaştığı kanıtlanmaya çalışılmıştır. 1950 seçim sonuçları da bu yönde değerlendirilmiş ve seçimlerin ‘çağdaş demokratik toplumlara yakışır şekilde’ gerçekleştiği savunulmuştur.

³⁷ “Devletçiliğin Sınırları,” *Ulus*, 3 Şubat 1949.

³⁸ Abadan yazısını Yalman’ı eleştirerek bitirir: “*Demokrasiyi iktisadî hürriyetle birleştiren liberal demokrasiye taraftar olmak siyasî bir kanaat işidir. Fakat liberal bir doktrine mensubiyet iddia etmenin ilk şartı, başka türlü düşünenlerin kanaatına hürmettir.*”

³⁹ “Propaganda ve Hakikat,” *Vatan*, 9 Şubat 1949.

5. Sonuç

Türkiyede 1945-1950 dönemdeki demokrasi söyleminin eklektik bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni, kanımca, dönemin siyasal pratiğinin özellikleridir. Batı dünyasına eklenme çabası, mevcut siyasal kültür ve dönemin siyasal mücadeleleri sonucunda böyle bir demokrasi söylemi oluşmuştur. Bilindiği gibi, Batı’da demokrasi siyasal ve toplumsal mücadeleler sonucu gelişmiştir. Bu anlamda Türkiye için durum farklıdır. Siyasal seçkinlerin ve aydınların (gazeteciler ve akademisyenlerin) siyasal bir tercih olarak Batı tipi liberal demokrasiyi benimsedikleri ve bu sistemin ‘devlet’ aracılığıyla kurumlaştırılmasını amaçladıkları görülmektedir. Bu süreç siyasal seçkinlerin mevcut sisteme yönelik talepleriyle ve sistemi biçimlendirme çabaları ile birlikte gelişmiştir. İktidar ve iktidar yanlısı aydınlar ile muhalefet ve muhalif aydınlar arasında demokrasiye bakış açısından belirgin bir fark yoktur. Demokrasinin anlamlandırılmasında bir ortaklık ve birbirini tamamlayıcı öğelerin dile getirilmesi söz konusudur. Taraflar arasındaki temel fark mevcut sistemin değerlendirilmesi konusunda ortaya çıkmaktadır. Başka bir anlatımla, tartışma, demokrasi idealinin veya modelinin kendisi ile ilgili değil, üzerinde anlaşılmalı olan liberal demokratik modelin toplumda var olup olmadığı ile ilgilidir. Bu anlamda çok seslilikten söz etmek güç görünmektedir.

Ancak, metinler incelendiğinde, modern zamanlar öncesi demokrasi anlayışı ile modern demokrasi -temsili ya da liberal demokrasi- anlayışının eklektik bir şekilde bir araya getirildiği görülmektedir. Demokrasi halkın yönetimi olarak tanımlanmışsa da, halkın kolayca kandırılabilceği öne sürülerek, yöneticilerin seçkinler arasından seçilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Bununla birlikte, yöneticilerin halktan üstün ve ayrıcalıklı bir konuma sahip olmaması gerektiği de – demokrasi adına- savunulmuştur. Bu eklektizm doğrudan siyasal pratikle ilişkilidir. Zira bu dönemde egemen olan ‘halkçı’ ve ‘devletçi’ ideoloji sorgulanmadan yeni bir siyasal sistem oluşturulmaya çalışılmıştır. Tek parti döneminde egemen olan halkçılık ve devletçilik ilkeleri –1950’den itibaren farklı bir çizgi izleyen- DP’nin bu dönemdeki söyleminin de bir parçasıdır.⁴⁰ Demokrasi talebi mevcut “Cumhuriyet rejimi” ve onun temel ilkeleriyle ters düşmeyecek bir şekilde formüle edilmiş, Batı’da ortaya çıkan farklı demokrasi anlayışları birlikte ele alınarak demokrasi kavramsallaştırması mevcut rejimin sınırları içinde yapılmıştır. Bireylerin ekonomik ve siyasal olarak kendi kişisel çıkarlarını azamileştirmelerine dayalı bir toplum modeli öngören liberalizmde, düzeni sağlayabilmek için

⁴⁰ Bu tartışmayla ilgili olarak bk. Tekeli-Şaylan (1978: 86-95).

CHP’nin altı okundan ikisi olan bu ilkeler Anayasada da yer almaktaydı ve İsmet İnönü 1950 seçim propagandası sırasında “altı oklu prensiplerin” Anayasa’dan çıkarılmasının “tabii” olacağını bildirmiştir (*Ulus*, 26 Mart 1950).

serbest rekabete dayalı parti sistemi, seçim mekanizması, hukukun üstünlüğü gibi dışsal mekanizmalara ihtiyaç vardır. Bu mekanizmalar aracılığıyla hem farklı çıkarlar temsil edilecek, hem de toplum düzeni korunacaktır. Modern zamanlar öncesi demokrasi anlayışında ise, yurttaş kendini toplumdan ayrı bir yerde, özel, kişisel çıkarlarıyla kurmadığı için böyle dışsal mekanizmalara ihtiyaç yoktur. Türkiye’de devlet-toplum-yurttaş ilişkisi bu anlayışla kurulur ve bireysel çıkar anlayışı reddedilirken, kurumsal düzenlemelerde liberal demokrasi model alınmıştır. Liberal demokrasideki temsile dayalı sistemi geliştiren temel mantık kabul edilmezken, bu mantığın sonucu olarak ortaya çıkan siyasal düzenleme benimsenmiştir. Yani modern zamanlar öncesi demokrasi anlayışı ile modern demokrasinin kurumları bir araya getirilmeye çalışılmıştır.

Bu noktada, o günkü tartışmaların bugünkülerden farklılık gösterdiği söylenebilir. Nitekim bugün Cumhuriyet rejiminin bazı temel ilkelerinin demokrasi adına değiştirilmesini talep eden yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.⁴¹ Demokrasiyi hâlâ halk iradesi ve çoğunluk yönetimi olarak tanımlayanlar olmasına rağmen, 1945-50 arası dönemden farklı olarak, azınlığın –ya da farklı olanın- haklarının korunması da demokrasi adına olmazsa olmaz bir koşul olarak öne sürülmektedir. Demokrasi tartışmalarında hâlen süreklilik gösteren bir özellik ise, ‘demokrasi’nin ortak bir ideal olarak ortaya konuyor ve bunun Türkiye’de olup olmadığının tartışılıyor olmasıdır. Diğer bir deyişle, ‘demokrasi’ tüm siyasal söylemlerin ortak bir unsurudur. Bu da siyasal kimliklerin ve taleplerin aynışmasının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

Kaynaklar

- AHMAD, F. (1977), *The Turkish Experiment in Democracy 1950-1975*, London: C.Herst and Company.
- ARISTOTELES, (1975), *Politika*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- BENTHAM, J. (1951), *A Fragment on Government*, London: Oxford University Press.
- CONSTANT, B.(1988), *Political Writings*, Cambridge, Cambridge University Press.
- HABERMAS, J. (1999), “Demokrasinin Üç Normatif Modeli”, S. Benhabib (drl.), *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması* içinde, İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi (WALT) Yayını.
- HELD, D.(1983), *States and Societies*, Oxford: Martin Robertson.
- (1987), *Models of Democracy*, Oxford: Polity Press.
- HOBBS, T. (1974), *Leviathan*, Maryland: Penguin Books.
- HOFFMAN, J. (1988) *State, Power and Democracy, Contentious Concepts in Practical Political Theory*, Sussex, Wheatsheaf Books Ltd.

⁴¹ Buna İslâmcı basından örnek vermek mümkün olduğu gibi, bu çevrenin dışından örnekler de verilebilir (Mehmet Altan, Etyen Mahçupyan, Ali Bayramoğlu gibi).

- İNSEL, A. (1990), *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- KARPAT, K. (1967), *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- LOCKE, J. (1963), *Two Treatises of Government*, New York: New American Library.
- LEFORT, C. (1988), *Democracy and Political Theory*, translated by David Macey, Cambridge: Polity Press.
- LEWIS, B. (1961), *The Emergence of Modern Turkey*, London: Oxford University Press.
- MACPHERSON, C.B. (1977), *The Life and Times of Liberal Democracy*, London: Oxford University Press.
- MADISON, J. (1961), *The Federalist Papers*, New York: The New American Library of World Literature.
- MILL, J. (1955), *An essay on Government*, New York: The Library of Liberal Arts.
- MILL, J.S. (1978), *Considerations on Representative Government*, Indianapolis: The Library of Liberal Arts.
- ÖZBUDUN, E. (1988), *Perspectives on Democracy in Turkey*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- PAINE, T. (1979), *Rights of Man*, Middlesex: Penguin Books.
- PATEMAN, C. (1985), *The Problem of Political Obligation, A Critique of Liberal Theory*, Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- PHILLIPS, A. (1991), *Engendering Democracy*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- PLATO, (1975), *Devlet*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ROUSSEAU, J. J. (1974), *The Social Contract or Principles of Political Right* (edited with an introduction by Charles Sherover), New York: New American Library.
- SCHUMPETER, J. A. (1943), *Capitalism, Socialism and Democracy*, London: George Allen and Unwin.
- TEKELİ, İ. ve ŞAYLAN, G. (1978), "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi" , *Toplum ve Bilim*, (6-7), 44-110.
- TUNCAY, M. (1981), *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması, (1923-1931)*, Ankara: Yurt Yayınları.
- ÜSTÜNER, F. (1999), *Türkiye'de Çok Partili Döneme Geçerken Demokrasi Tartışmaları, 75 Yılda düşünceler tartışmalar*, (ed. Mete Tuncay), İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.
- Gazeteler ve süreli yayınlar:*
- CUMHURİYET, 1945-1946-1947-1948-1949-1950.
- TAN, 1945 (matbaası tahrip edildiği için yayını Aralık ayında kesilmiştir.)
- ULUS, 1945-1946-1947-1948-1949-1950.
- VATAN, 1945-1946-1947-1948-1949-1950.
- T.B.M.M. TUTANAK DERGİSİ, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950.

Abstract**The conceptual framework of the debate on democracy in Turkey between 1945-1950**

This paper discusses the conceptions of 'democracy' in Turkey between 1945 and 1950, the so called 'period of transition to democracy'. The Turkish debate on democracy displays an eclectic character in the period concerned, despite the evident influence of Western theory and practice. Democracy has always been theorized in different ways in the West, differing from place to place and between periods. This makes it difficult to conceptualize it as an 'ideal' end-point. In Turkey, however, democracy has usually been viewed as a universal and ultimate objective. Analysis reveals the existence of a consensus on the establishment and consolidation of Western-type liberal democratic institutions within the framework of basic principles and values of the Republican regime. Liberal democratic institutions and mechanisms were seen to be required for the development of democracy, without a liberal individualist emphasis. The divergence in conceptualizations of democracy had largely to do with the political positions of the discussants and ongoing political power struggles.